

گاز خلیج فارس؛ فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی

محمدباقر حشمت‌زاده^۱ - بهادر غلامی^۲

چکیده

گاز طبیعی به دلیل آلاینده‌گی کمتر محیط‌زیست و دیگر امتیازاتی که دارد در مقایسه با سایر سوخت‌های فسیلی به گزینه مناسبی تبدیل شده است. بر اساس آمارهای ارائه شده از سوی سازمان‌های بین‌المللی، گاز طبیعی از بالاترین رشد تقاضا در میان سایر سوخت‌های هیدروکربوری در دهه‌های آتی برخوردار خواهد شد. از این رو قرن بیست و یکم را قرن گاز نامیده‌اند. بنابراین منطقه خلیج فارس که بیش از ۴۰ درصد از ذخایر گاز جهان را در اختیار دارد و از این لحاظ حائز رتبه اول در جهان می‌باشد، اهمیت ژئوپلیتیکی مهمی در تأمین گاز مورد نیاز جهان بر عهده خواهد داشت. از این رو همواره کانون رقابت قدرتهای بزرگ جهانی بوده و با توجه به تقاضای روزافزون جهانی برای این حامل انرژی، روند جدیدی از رقابت قدرتهای فرامنطقه‌ای را در خود می‌بیند. وجود ذخایر عظیم گاز در منطقه خلیج فارس، تهدید و فرصتی مناسب برای منطقه است.

این تحقیق به دنبال پاسخ به این سوال است: گاز خلیج فارس چگونه باعث به وجود آوردن فرصت و تهدیدهای امنیتی برای این منطقه می‌شود؟ یافته‌های این مقاله که بر پایه روش تحلیلی - توصیفی با تکیه بر اطلاعات جمع آوری شده از منابع کتابخانه‌ای

۱. دانشیار دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، bagher-heshmatzadeh@yahoo.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، faghraik@yahoo.com

و اینترنتی صورت پذیرفته. نشان می‌دهد که گاز خلیج فارس به‌وسیله احداث خطوط لوله، همکاری‌های اقتصادی در زمینه گاز و تشکیل اویک گازی، باعث ایجاد فرصت‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی می‌شود و از طرف دیگر میدان‌های گازی مشترک و رقابت تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان عمده گاز طبیعی، باعث ایجاد تهدیدات امنیتی در منطقه خلیج فارس می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: خلیج فارس، گاز طبیعی، فرصت، تهدید، امنیت، ژئوپلیتیک، خط لوله.

مقدمه

با افزایش جمعیت جهان و محدود بودن منابع انرژی، کشورهای دنیا با مشکل انرژی روبه‌رو هستند. انرژی در تمام بخش‌های جامعه رسوخ کرده است و جنبه‌های مختلف آن از زندگی خانوادگی گرفته تا مسایل جهانی و بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داده است.

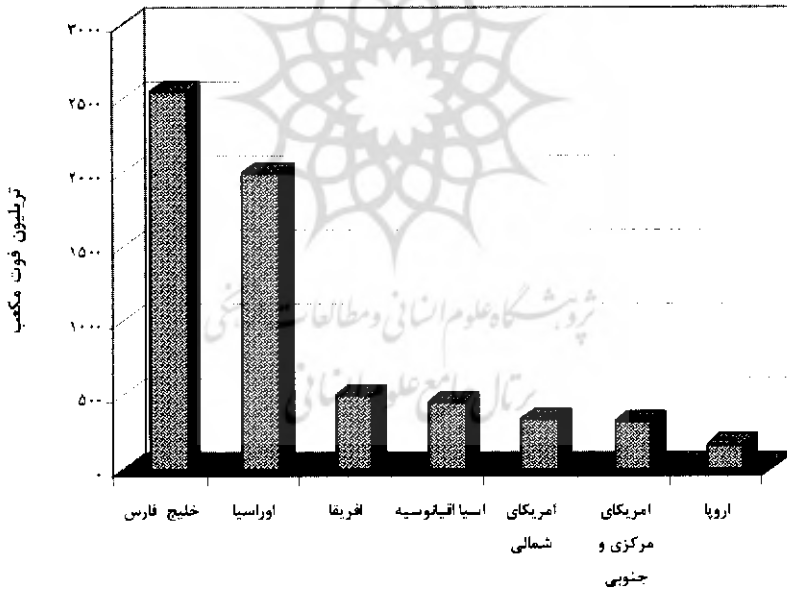
در این میان گاز طبیعی با ویژگی‌های مثبت زیست‌محیطی، آلاینده‌گی کمتر و سازگاری بیشتر با محیط‌زیست، از جمله انرژی‌هایی است که در دهه‌های آتی از بالاترین رشد تقاضا در میان سایر حامل‌های انرژی هیدروکربوری برخوردار خواهد بود. طبق پیش‌بینی اداره اطلاعات انرژی (EIA) سهم گاز طبیعی از ۲۱ درصد کل تقاضای انرژی جهان در سال ۲۰۰۲ به ۲۵ درصد در سال ۲۰۳۰ خواهد رسید. بنابراین جهت‌گیری بیشتر جهان به‌افزایش سهم گاز طبیعی در سبد انرژی مصرفی، اجتناب‌ناپذیر به‌نظر می‌رسد، به‌طوری که صاحب‌نظران انرژی، قرن بیست و یکم را قرن گاز نامیده‌اند. در این رابطه منطقه خلیج فارس که بزرگترین ذخایر گاز جهان را در اختیار دارد، با توجه به موقعیت جغرافیایی خود، اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی مهمی در تأمین این انرژی دارا است و وابستگی اکثر کشورهای دنیا به‌ویژه دنیای صنعتی به‌آن در حال افزایش است. کنترل ذخایر گازی خلیج فارس و مسیرهای انتقال آن یکی از مهمترین اهداف کشورهای قدرتمند جهانی به‌خصوص غرب به رهبری آمریکا می‌باشد. از طرف دیگر خطوط لوله گاز، میدان‌های گازی مشترک و رقابت مصرف‌کنندگان و عرضه‌کنندگان عمده گاز طبیعی زمینه‌ساز ایجاد فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی در منطقه خلیج فارس شده است.

ذخائر گاز طبیعی خلیج فارس

خلیج فارس از نظر برخورداری از گاز طبیعی بسیار غنی است. بر اساس گزارش EIA^۱ حجم ذخائر گاز طبیعی این منطقه بالغ بر ۲۵۲۲/۲ تریلیون فوت مکعب (TCF)^۲ می‌باشد که در مقایسه با کل ذخائر گاز دنیا که حدود ۶۱۸۵/۷ تریلیون فوت مکعب است، این منطقه از ذخائر قابل ملاحظه‌ای برخوردار می‌باشد، به طوری که با دارا بودن ۴۱ درصد از ذخائر گاز دنیا، بزرگترین منطقه جغرافیایی دارنده ذخائر گاز به‌شمار می‌رود.

نمودار ۱. سهم مناطق جهان از ذخائر گاز طبیعی

(تریلیون فوت مکعب)

منبع: International Energy Outlook 2008

1. EIA, International Energy Outlook 2008
2. Trillion Cubic Feet

بررسی مسائل اقتصاد انرژی

حجم ذخایر گاز منطقه خلیج فارس از ۷۵۷/۷ تریلیون فوت مکعب در سال ۱۹۸۰ به ۲۵۲۲/۲ تریلیون فوت مکعب. در سال ۲۰۰۸ افزایش یافته، یعنی طی مدت ۲۸ سال حجم ذخایر گاز خلیج فارس حدود ۳/۵ برابر شده است. دو کشور ایران و قطر در مجموع بیش از ۳۰ درصد از کل ذخایر گاز جهان و حدود ۷۴ درصد از کل ذخایر منطقه خلیج فارس را در اختیار دارند. ایران، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی به ترتیب دومین، سومین، چهارمین و پنجمین دارنده بزرگ ذخایر گاز جهان (بعد از روسیه) می‌باشند.^۱ منطقه خلیج فارس همچنین بزرگترین میدان گازی مستقل جهان را در خود جای داده است. این میدان بر روی خط مرزی ایران و قطر قرار گرفته و بین این دو کشور مشترک است. قسمت شمالی این میدان که متعلق به ایران می‌باشد، پارس جنوبی و قسمت جنوبی که در فلات‌قاره قطر گرفته، گنبدشمالی نامیده می‌شود.

جدول ۱. حجم ذخایر گاز طبیعی کشورهای منطقه خلیج فارس

تریلیون فوت مکعب

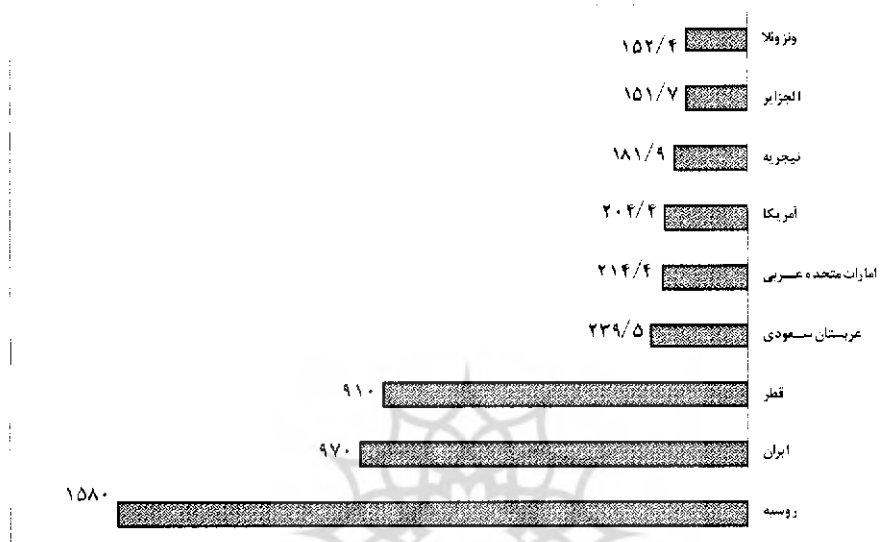
۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۰۰	۱۹۹۵	۱۹۹۰	۱۹۸۵	۱۹۸۰	
۳/۲۵۰	۳/۲۵۰	۳/۲۵۰	۳/۲۵۰	۳/۸۷۵	۵/۲۹۵	۶/۴۷۶	۷/۲۶۰	۹	بحرین
۹۴۸/۳۰۰	۹۷۴	۹۷۱/۱۵۰	۹۴۰	۸۱۲/۳۰۰	۷۴۱/۶۰۹	۵۰۰	۴۷۸/۶۰۰	۴۹۰	ایران
۱۱۱/۹۴۰	۱۱۲	۱۱۱/۹۵۰	۱۱۰	۱۰۹/۸۰۰	۱۰۹/۵۰۰	۹۵	۲۸/۸۰۰	۲۷/۵۰	عراق
۵۶/۰۱۵	۵۵	۵۶/۰۱۵	۵۵/۵۰۰	۵۲/۷۰۰	۵۲/۹۰۰	۵۴/۶۰۰	۳۶/۶۴۵	۳۳/۵۰	کویت
۳۰	۳۰	۲۹/۲۸۰	۲۹/۲۸۰	۲۸/۴۱۶	۲۲/۲۴۸	۹/۳۰۰	۷/۳۷۲	۲	عمان
۹۰۵/۳۰۰	۹۱۰/۵۰۰	۹۱۰/۵۲۰	۹۱۰	۳۰۰	۲۵۰	۱۶۳/۳۰۰	۱۵۰	۶۰	قطر
۲۵۳/۱۰۷	۲۴۰	۲۴۱/۸۴۰	۲۳۵	۲۰۴/۵۰۰	۱۸۵/۹۰۰	۱۸۵/۳۵۵	۱۲۷/۴۵	۹۵/۷۳۰	عربستان
۲۱۴/۴۰۰	۲۱۴/۴۰۰	۲۱۴/۴۰۰	۲۱۲/۱۰۰	۲۱۲	۲۰۴/۶۰۰	۳۰۰/۸۰۰	۳۱/۹۷۰	۲۰/۵۰۰	امارات
۲۵۲۲/۲۱۲	۲۵۲۹/۱۵	۲۵۲۸/۷۴۵	۲۴۹۵/۱۳	۱۷۲۳/۵۹۱	۱۵۷۲/۰۵۲	۱۲۱۴/۶۳۱	۸۶۸/۰۶۳	۷۵۷/۷۳	کل خلیج فارس
۴۰/۸	۴۱	۴۱/۳	۴۱/۳	۳۳/۵	۳۱/۶	۳۰/۴	۲۵/۵	۲۹/۴	سه‌م از کل ذخایر گاز جهان (درصد)

منبع: International Energy Outlook 2008

1. International Energy Outlook 2007

نمودار ۲. کشورهای عمده دارنده ذخایر گاز جهان در سال ۲۰۰۷

تریلیون فوت مکعب

منبع: Oil & Gas Journal, Jan. 1, 2007

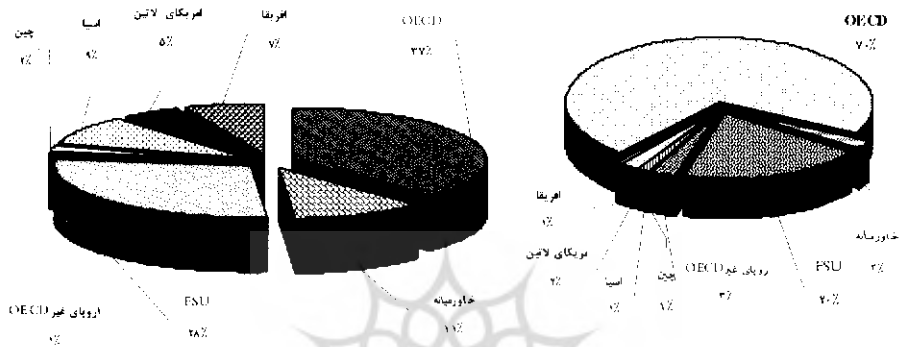
میدان گازی گنبد شمالی دارای ۹۰۰ تریلیون فوت مکعب ذخایر گاز می باشد که حدود ۱۴ درصد از کل ذخایر گاز دنیا را تشکیل می دهد. میدان پارس جنوبی نیز ۲۸۰ تریلیون فوت مکعب ذخایر گاز را در خود جای داده است. این دو میدان بر روی هم با ۱۱۸۰ تریلیون فوت مکعب گاز طبیعی، تقریباً ۱۹ درصد از کل ذخایر گاز جهان را دارا می باشند. نسبت ذخایر به تولید گاز خلیج فارس بیشتر از دیگر مناطق جهان است و بر اساس آمار EIA این نسبت بیش از صد سال می باشد.

تولید گاز طبیعی خلیج فارس

کشورهای منطقه خلیج فارس با آنکه حدود ۴۱ درصد از کل ذخایر گاز دنیا را در اختیار دارند، اما فقط ۱۱/۴ درصد از کل گاز طبیعی جهان را تولید می کنند. بر اساس آمار ارائه شده، کل تولید گاز منطقه در سال ۲۰۰۶ معادل ۳۲۷/۷ میلیارد مترمکعب بوده است

که در این میان ایران با ۳۲ درصد از کل تولید منطقه، بیشترین تولید را دارد و کشورهای عربستان سعودی، امارات متحده عربی و قطر در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

نمودار ۳. سهم مناطق جهان از تولید گاز طبیعی در سالهای ۱۹۷۳ و ۲۰۰۶

منبع: International Energy Agency, Keyworld Energy Statistic 2007

جدول ۲. تولید گاز طبیعی کشورهای خلیج فارس

میلیارد متر مکعب

کشور	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۰۰	۱۹۹۶
بحرین	۱۱/۱	۱۰/۷	۸/۸	۷/۴
ایران	۱۰۵	۱۰۰/۹	۶۰/۲	۳۹
کویت	۱۲/۹	۱۲/۳	۹/۶	۹/۳
عمان	۲۵/۱	۱۹/۸	۸/۷	۴/۴
قطر	۴۹/۵	۴۵/۸	۲۳/۷	۱۳/۷
عربستان سعودی	۷۳/۷	۷۱/۳	۴۹/۸	۴۴/۴
امارات متحده عربی	۴۷/۴	۴۷	۳۸/۴	۳۳/۸
عراق	۳	۲/۵	۳/۱	۳/۲
کل خلیج فارس	۳۲۷/۷	۳۱۰/۲	۲۰۲/۳	۱۵۵/۲
سهم منطقه خلیج فارس از کل تولید گاز جهان (درصد)	۱۱/۴	۱۱	۸/۳	۷

منبع: BP statistical Review of World Energy 2007 – www.eia.doc.gov / emev

علیرغم اینکه خلیج فارس بیشترین ذخایر گاز جهان را در اختیار دارد اما از حجم تولید بسیار پایینی برخوردار است، به گونه‌ای که آمریکا که یک دوازدهم این منطقه، ذخایر گاز در اختیار دارد، حدود دو برابر این منطقه، گاز تولید می‌کند. اما با سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در سالهای اخیر، این منطقه در دهه‌های آینده به یکی از تولیدکنندگان عمده گاز طبیعی جهان تبدیل خواهد شد.

مصرف گاز طبیعی خلیج فارس

مصرف گاز طبیعی خلیج فارس از ۱۴۶/۹ میلیارد مترمکعب در سال ۱۹۹۶ به ۲۷۶/۷ میلیارد مترمکعب در سال ۲۰۰۶ افزایش یافته که رشدی حدود ۸۸ درصد داشته است. در بین کشورهای منطقه، ایران با ۱۰۵ میلیارد مترمکعب مصرف گاز طبیعی بیشترین مصرف و عراق با ۳ میلیارد مترمکعب کمترین حجم مصرف گاز را داشته‌اند. منطقه خلیج فارس با ۹/۷ درصد کل مصرف گاز جهان بعد از آفریقا، از پایین‌ترین میزان مصرف برخوردار است. کشورهای منطقه قسمت اعظم گاز مصرفی خود را در صنایع، تولید برق، شیرین‌سازی آب دریا و تزریق به‌میدان نفتی استفاده می‌کنند و به‌جز ایران، درصد کمی از تولید گاز طبیعی خود را در بخش خانگی به‌مصرف می‌رسانند.

گاز خلیج فارس و فرصت‌ها

وجود ذخایر عظیم گاز در منطقه خلیج فارس و منافع مشترک حاصل از آن از یک‌سو زمینه‌های همگرایی بین کشورهای منطقه را فراهم می‌سازد و از سوی دیگر همکاری‌های اقتصادی-سیاسی در این زمینه باعث گسترش روابط سیاسی، افزایش ضریب امنیتی و فرصت‌های اقتصادی در منطقه خواهد شد. این حامل انرژی به‌وسیله عوامل زیر می‌تواند زمینه ساز ایجاد فرصت‌ها (اقتصادی، سیاسی و امنیتی) شود و صلح و دوستی را در بین کشورهای منطقه افزایش دهد.

خطوط لوله

صادرات گاز توسط خطوط لوله، روشی شناخته شده در مقایسه با سایر سناریوهای صادرات بویژه LNG محسوب می‌شود. تنها در پایان سال ۲۰۰۵، از مجموع ۷۲۱ میلیارد مترمکعب گاز مبادله شده، ۵۳۲ میلیارد مترمکعب آن از طریق خطوط لوله بوده است.^۱

در منطقه خلیج فارس نیز هر چند که هم اکنون خطوط لوله گاز بین مرزی کمی وجود دارد، اما قراردادهای عمده ای بین کشورهای منطقه جهت انتقال گاز از این طریق بسته شده است، که بعضی از آنها در دست اجرا می‌باشند. عمده‌ترین خطوط لوله در دست اجرا و یا در دست بررسی در منطقه خلیج فارس عبارتند از:

خط لوله گاز قطر - کویت

کویت توافق‌نامه‌ای با قطر جهت واردات گاز از این کشور در سال ۲۰۰۲ به‌امضاء رسانیده است. مدت این قرارداد ۲۵ سال است که طی آن گاز قطر به‌وسیله خط لوله به کویت انتقال داده می‌شود.^۱

خط لوله گاز ایران - کویت

کویت همچنین در سال ۲۰۰۵ قراردادی را در زمینه واردات گاز از ایران منعقد نمود. مدت زمان این قرارداد ۲۵ سال است.^۲ این واردات از میدان پارس جنوبی و توسط خط لوله انجام خواهد گرفت.

خط لوله گاز عراق - کویت

کویت در اواخر دهه ۱۹۹۰ توسط خط لوله از عراق گاز وارد می‌کرد، اما با حمله عراق به این کشور، صادرات گاز قطع شد. بعد از سرنگونی صدام در جولای ۲۰۰۴، پروتکل صدور گاز طبیعی از عراق به کویت دوباره منعقد گردید.^۳

خط لوله گاز ایران - عمان

تفاهم نامه صادرات گاز ایران به عمان نیز به‌امضاء رسیده است. طی این تفاهم نامه قرار است صادرات گاز ایران به عمان به‌میزان یک میلیارد فوت مکعب در روز به‌وسیله خط لوله انجام گیرد.^۴

1. Alexander, s Gas & oil connection.

۲. تیشه‌یار، ۱۳۸۵: ۵۱

3. Energy profile of Iraq, EIA, 23 July, 2007

۴. ماهنامه ندای گاز، شماره ۴۰، ۱۳۸۶: ۱۲

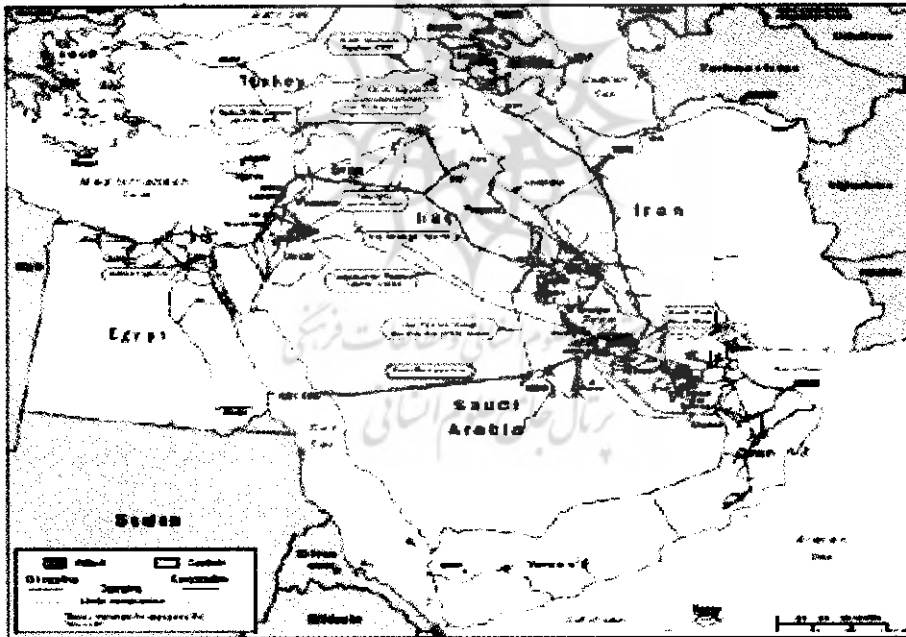
خطلوله گاز قطر – بحرین

در ژانویه سال ۲۰۰۲ توافقنامه‌ای میان بحرین و قطر جهت انتقال گاز از میدان گنبد شمالی به بحرین منعقد شد. بحرین قرار است از سال ۲۰۰۸ روزانه ۰/۵ تا ۱ میلیارد فوت مکعب گاز از قطر وارد کند.^۱ این قرارداد بخشی از پروژه خطلوله انتقال گاز از قطر به کویت می‌باشد که قرار است از قطر به بحرین و سپس به عربستان و کویت کشیده شود.

خطلوله گاز عمان – امارات متحده عربی

عمان هم اکنون از طریق دو خطلوله حدود ۱۷۵ میلیون فوت مکعب گاز به امارات متحده عربی صادر می‌کند.^۲

نقشه ۱. خطوط لوله نفت و گاز در خلیج فارس

منبع: www.eia.doe.gov

1. Profile Energy of Baharain, EIA, April 18, 2008
2. Profile Energy of Oman, EIA, October 16, 2007

علاوه بر اینها احداث شبکه انتقال گاز کشورهای شورای همکاریهای خلیج فارس نیز مطرح شده که راه اندازی این خطلوله میان اعضای این کشورها تاکنون به دلایل سیاسی و اختلافات مرزی بعضی از اعضا همچنان عقیم مانده است. انتقال گاز از طریق خطوط لوله تأثیر بالقوه‌ای بر روابط بین کشورهای حاشیه خلیج فارس و امنیت آنها دارد. در حقیقت خطوط لوله، بستری برای توسعه روابط سیاسی - اقتصادی و حل اختلافات در منطقه خواهد بود.

خطوط لوله به دلیل ماهیت خود، نیازمند سرمایه اولیه بسیار سنگین بوده و وابستگی شدیدی به مقیاس اقتصادی آن دارد و پس از احداث نیز از درجه بسیار پایینی از انعطاف پذیری برخوردار است. از سوی دیگر احداث خطوط لوله بین مرزی، سبب گسترش همکاری‌ها و روابط اقتصادی میان کشورهای ذینفع و توسعه اقتصادی کشورهای مسیر خطوط لوله و همچنین ایجاد فرصت‌های جدید تجاری خواهد شد.^۱ بنابراین کشورهای منطقه در آینده با عملی شدن خطوط لوله انتقال گاز از همگرایی و همبستگی بیشتری برخوردار خواهند شد و با کاهش مشکلات و اختلافات سیاسی در بین خود، زمینه مناسبی برای جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی ایجاد خواهند کرد. این امر به نوبه خود باعث شکوفایی اقتصادی و افزایش امنیت در منطقه خواهد شد. احداث خطوط لوله گاز منافع مشترکی برای کشورهای منطقه خلیج فارس ایجاد می‌کند و زمینه انجام فعالیت‌های پایدار اقتصادی را در منطقه فراهم آورد.

تشکیل کارتل گازی

تشکیل اوپک گازی شاید بهترین راهکار برای این باشد که از گاز طبیعی بتوان به‌عنوان یک عامل ایجاد کننده فرصت‌های اقتصادی - سیاسی و افزایش امنیت در منطقه استفاده کرد. با توجه به اینکه کشورهای دارای ذخایر اثبات شده گاز طبیعی جهان که قدرت صادرات آن را نیز داشته باشند، بسیار کمتر از دارندگان نفت هستند و تا امروز در جهان به این اندازه نسبت به گاز احساس نیاز نشده است، ضرورت تشکیل چنین سازمانی ضروری به نظر می‌رسد.

هم‌اکنون سازمانی به نام مجمع کشورهای صادرکننده گاز (GECF)^۲ وجود دارد که در می ۲۰۰۱، اولین نشست وزارتی خود را در تهران با هدف تبادل نظر و همکاری

میان تولیدکنندگان گاز برگزار کرد^۱. این مجمع در آوریل ۲۰۰۷، ششمین جلسه سالانه خود را در دوحه قطر برگزار نمود و در این جلسه گامهای اولیه در جهت تشکیل اوپک گازی برداشته شد و مقرر گردید در جلسه آوریل ۲۰۰۸، به موضوعات مربوط به تشکیل این کارتل گازی بیشتر پرداخته شود^۲.

چالش‌های ناشی از محدود بودن بازارهای گاز و تعداد کشورهای صادرکننده گاز و همچنین امکان سوءاستفاده کشورهای مصرف‌کننده از این وضعیت، باعث شده است تا کشورهای دارنده این منابع به فکر ایجاد نهادی بین‌المللی تحت عنوان اوپک گازی برآیند. اما موانع و مشکلات زیادی پیش روی تشکیل این کارتل قرار دارد که تاکنون مانع از ایجاد آن شده است که از آن جمله می‌توان به کشورهای مصرف‌کننده عمده گاز اشاره کرد.

این کشورها، مشکلات سیاسی زیادی برای عرضه‌کنندگان و تولیدکنندگان عمده گاز طبیعی در خاورمیانه، روسیه و آفریقا به وجود خواهند آورد و تشکیل اوپک گازی را غیرمحمتمل خواهند ساخت^۳.

از طرف دیگر، گاز طبیعی با دیگر حامل‌های انرژی قابل جایگزینی است و کشورهای مصرف‌کننده می‌توانند با جایگزین کردن آن از وابستگی خود به گاز بکاهند. ایده تشکیل کارتل تولیدکنندگان گاز برای کشورهای واردکننده گاز محبوب نیست و ممکن است در واکنش به آن، مصرف‌کنندگان گاز انواع دیگر انرژی را جایگزین آن کنند^۴. فران تاردالاس سخنگوی کمیسیون انرژی اروپا می‌گوید: چنین کارتلی برای بازار گاز مفید نخواهد بود البته اگر تشکیل شود ما باید سیاست انرژی خود را با آن تنظیم کنیم. گاز برخلاف نفت کالایی است که می‌توان برای آن جایگزین پیدا کرد^۵.

آمریکا نیز از مخالفان اصلی تشکیل این کارتل می‌باشد، چرا که در سالهای اخیر وابستگی این کشور به واردات گاز افزایش یافته و از تسلط روسیه و ایران بر این کارتل بیم دارد. آریل کوهن^۶ طی مقاله‌ای در مورد ظهور اوپک گازی نوشته است که آمریکا

۱. یوسفی، ۱۳۸۶: ۸

2. Socor, 2007, 112.

3. Gulf Times newspaper 2008

4. Claderwood, April 8, 2007

۵. پایگاه خبری تحلیل نفت و انرژی ایران و جهان

6. Ariel cohen

باید مجمعی از کشورهای مصرف‌کننده انرژی را در جهت مخالفت با کارتل‌های نفت و گاز تشکیل دهد. علاوه بر این بوش باید سیاست جهانی خود را به‌منظور جلوگیری از تشکیل چنین کارتلی در بازارهای گاز ادامه دهد. به‌ویژه اینکه با اتحادیه اروپا، چین، ژاپن، هند و دیگر مصرف‌کنندگان عمده گاز، همکاری بیشتری در این زمینه انجام دهد. وی همچنین اضافه می‌کند که آمریکا باید در درون مجمع کشورهای صادرکننده گاز نفوذ کند و آنها را به مخالفت با تسلط ایران و روسیه برانگیزد.^۱

روسیه نیز تحت شرایط خاصی با تشکیل اوپک گازی موافقت کرده اما می‌خواهد قدرت مسلط در این کارتل باشد و به‌عنوان قدرت برتر در ژئوپلیتیک گاز، وابستگی اروپا و دیگر مناطق جهان را به‌خود افزایش دهد و بدین وسیله با استفاده از اهرم گاز، مصرف‌کنندگان عمده گاز جهان بخصوص اروپا را تحت فشار قرار دهد.

دکتر ولادیمیر سکور^۲ از کارشناسان برجسته بنیاد جامستون^۳ در واشنگتن در مقاله‌ای می‌نویسد: اگر کارتل گازی تشکیل شود باید روسیه قدرت مسلط در آن باشد، چرا که بزرگترین ذخایر گاز جهان را در اختیار دارد و بزرگترین تولیدکننده و مصرف‌کننده گاز طبیعی می‌باشد، روسیه باید همچون عربستان در اوپک، نقش تعیین‌کننده‌ای در اوپک گازی ایفا کند.^۴

تشکیل اوپک گازی گرچه با مخالفت‌های زیادی رو به‌روست و موانع و مشکلات متعددی بر سر راه تشکیل آن قرار دارد، اما در صورت به‌اجرا در آمدن، باعث ایجاد فرصتهایی در زمینه‌های گوناگون برای منطقه خلیج‌فارس خواهد شد. از جمله مزیت‌های که از تشکیل اوپک گازی عاید کشورهای منطقه می‌شود عبارتند از:

۱. رسیدن به یک آگاهی استراتژیکی در داخل گروه، جهت تعیین مقدار صادرات و قیمت گاز،

۲. ممانعت از رقابت در میان کشورهای صادرکننده گاز،

۳. توسعه اقتصادی و پیشرفت صنعتی،

۴. اتخاذ یک سیاست واحد که باعث شود گاز به‌قیمت واقعی و اصلی خود

به‌فروش برسد،

۵. ایجاد همگرایی منطقه‌ای و بین‌المللی و افزایش امنیت منطقه،

1. Cohen, April 12, 2007: 2

2. Vladimir socor

3. Jameston

4. Socor, 2007, 116

۶. پیوند خوردن بیشتر و عمیق تر کشورهای عضو و توسعه روزافزون همکاری‌ها،
۷. رفع مشکلات و اختلافات گازی در میان کشورهای عضو.

گاز خلیج فارس و تهدیدهای امنیتی

خلیج فارس به‌عنوان مرکز ثقل تولید و انتقال انرژی جهان مطرح است، اما به‌طور همزمان به‌عنوان یکی از بی‌ثبات‌ترین مناطق جهان نیز به‌شمار می‌رود، چرا که کانون‌های انرژی بیش از گذشته مورد توجه قدرتهای فرامنطقه‌ای و جهانی قرار گرفته است. ذخایر عظیم گاز این منطقه و روند فزاینده مصرف گاز جهان علاوه بر اینکه بر روابط کشورهای خلیج فارس اثر گذاشته و مراتب واگرایی را در میان آنها ترویج کرده، زمینه حضور قدرتهای جهانی را نیز در منطقه فراهم آورده است. بدینسان گاز طبیعی باعث ایجاد تهدیدهای امنیتی برای منطقه گردیده است.

عواملی که زمینه‌ساز ایجاد تهدیدهای امنیتی در منطقه در اثر وجود ذخایر گاز طبیعی هستند، عبارتند از:

میدان‌های گازی مشترک

یکی از مهمترین مسائل موجود در خلیج فارس، وجود میداین گازی مشترک می‌باشد که باعث به‌وجود آمدن رقابت شدیدی میان کشورهای این منطقه برای استخراج هر چه سریعتر ذخایر این میداین شده است. در نتیجه افزایش تقاضای گاز طبیعی، کشورهای منطقه که دارای میداین مشترک می‌باشند با سرمایه‌گذاری‌های کلان سعی در افزایش تولید خود از این میداین دارند که این امر عامل ایجاد کشمکش‌ها و منازعات در خلیج فارس شده است. در این میان بیشترین اختلافات و رقابت‌ها مربوط به میداین گازی مشترک بین ایران و دیگر کشورهای خلیج فارس است. از آنجا که ایران بیشترین مرز را در خلیج فارس دارد و میداین مشترک گاز متعددی به‌صورت مشترک میان ایران و دیگر کشورهای منطقه وجود دارد، عدم بهره‌برداری و توسعه به‌موقع این میداین توسط ایران و برداشت زودتر و بیشتر دیگر کشورها از این میداین، روزانه میلیون‌ها دلار به کشور ما ضرر می‌رساند. از سوی دیگر برداشت یک‌جانبه از میدان‌های مشترک، مسئله مهاجرت گاز را به‌وجود خواهد آورد که این پدیده باعث می‌شود کشورهای که در حال بهره‌برداری یک‌جانبه هستند از سهم بیشتری بهره‌مند شوند. در نتیجه رقابت برای بهره‌برداری بیشتر از این میداین و عدم بهره‌برداری همزمان، ارتباطات سیاسی منطقه را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد.

این مسأله حکم آتش زیر خاکستر را دارد و هر لحظه احتمال مشتعل شدن آن و بر هم خوردن چرخه نظم در خلیج فارس را فراهم می‌آورد. چرا که این احتمال وجود دارد، رقابت کنونی به مرحله خطرآفرین برسد و مبنای امنیت مشاع کشورهای منطقه را با چالش اساسی روبرو کند.^۱ در این زمینه می‌توان با بهره‌گیری از اقدام‌های اعتمادسازی و با ایجاد چارچوبی مناسب به‌منظور توسعه و بهره‌برداری از حوزه‌های نفت و گاز که در مرزهای مشترک آنها قرار دارد، همکاری‌های اقتصادی خوبی را در این زمینه که سرنوشت همه کشورهای حاشیه خلیج فارس به آن وابسته است، فراهم آورد.^۲ با توجه به اینکه دو میدان مشترک پارس جنوبی و آرش، مهمترین میدانی گازی مورد اختلاف در خلیج فارس به‌شمار می‌روند به بررسی اجمالی آنها می‌پردازیم:

میدان گازی پارس جنوبی (گنبدشمالی)

این میدان به‌صورت مشترک بین ایران و قطر قرار دارد و در فاصله ۱۰۵ کیلومتری جنوب غربی بندر عسلویه در آبهای خلیج فارس قرار گرفته است. ذخایر اثبات شده میدان گنبدشمالی بیش از ۹۰۰ تریلیون فوت مکعب و میدان پارس جنوبی بیش از ۲۸۰ تریلیون فوت مکعب برآورد شده است.^۳ این میدان که در دهه ۱۹۸۸ شناخته شد، ۹۷۰۰ کیلومتر مربع مساحت دارد که ۳۷۰۰ کیلومتر مربع آن به میدان پارس جنوبی و بقیه به میدان گنبدشمالی قطر تعلق دارد.^۴

این میدان گازی عظیم بسیار حائز اهمیت است. به‌گونه‌ای که به‌تنهایی ۱۹ درصد از کل ذخایر گاز جهان را در خود جای داده است. قطر پیش از ایران و در زمانی که ایران درگیر جنگ تحمیلی علیه عراق بود به توسعه از این میدان دست زد.

قطر از سال ۱۹۹۲ (۱۳۷۱ شمسی) از گنبدشمالی گاز استخراج کرده است.^۵ در صورتی که فاز یک میدان پارس جنوبی در سال ۱۳۸۲ و فاز ۲ و ۳ آن در بهمن ماه سال ۱۳۸۱ به بهره‌برداری رسیده‌اند.^۶ بنابراین قطری‌ها نزدیک به یک دهه زودتر از ایران

۱. ماهنامه اقتصاد ایران، ۱۳۸۶: ۵۱

۲. خرازی، ۱۳۸۳: ۲

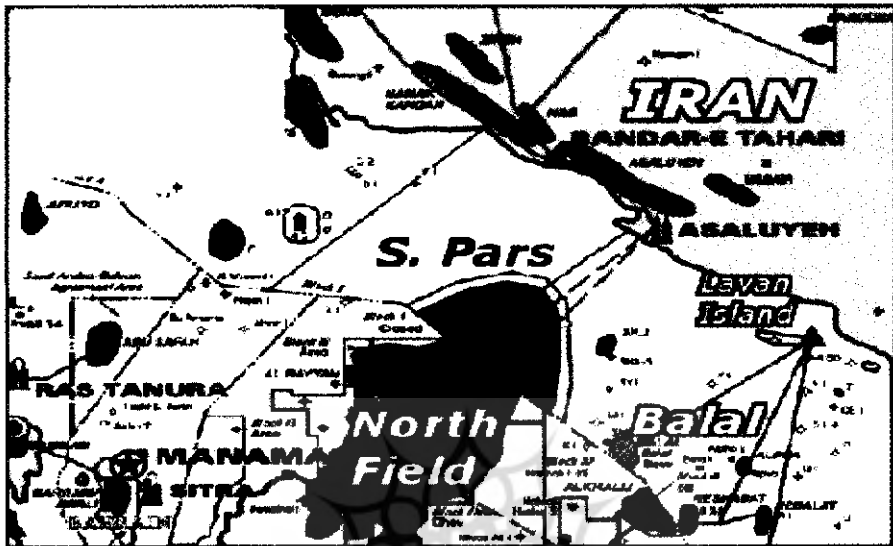
3. Country Analysis Briefs, Qatar, may 2007- www. eia.doc.gov

4. www.Irandaily.com

۵. موسوی، ۱۳۸۴: ۲۱۶

۶. ادیبی، ۱۳۸۶: ۴۱ - رام، ۱۳۸۶: ۱۰۷۱

نقشه ۲. موقعیت جغرافیایی میدان گازی پارس جنوبی (گنبدشمالی)

منبع: www.petroleumreports.com

بهره‌برداری از این میدان را آغاز کرده‌اند. علاوه بر این برداشت‌های یک جانبه این کشور باعث حرکت گاز به سوی میدان قطری شده و میزان ذخایر گاز در بخش ایران رو به کاهش است.

افزایش بی‌سابقه تولید قطری‌ها از این میدان، نگرانی‌های را برای کشورمان ایجاد کرده است. برخی کارشناسان عقیده دارند که تولید بالای گاز از میدان پارس جنوبی از سوی قطری‌ها، تولیدی غیرصیانتی است.^۱

به گفته کارشناسان بین‌المللی گاز، شدت عمل قطر در برداشت از این میدان به نوعی رقابت با ایران است و در نظر دارد تا زمانی که محدودیت‌های بین‌المللی علیه ایران برداشته نشده تمامی طرح‌های LNG خود را به سرانجام برساند.

در هر صورت، رقابت ایران و قطر بر سر برداشت از بزرگترین مخزن گازی جهان نشان داده است که رقابت برسر منابع انرژی در این منطقه به صورت خاموش و بدون آنکه تعارض به نظام‌های سیاسی منطقه کشیده شود، به صورتی غیرمنطقی و خارج از

۱. رام، ۱۳۸۶: ۱۰۷.

دایره قانون مداری وجود دارد و در حال گسترش است.^۱

میدان گازی آرش

از دیگر میادین گازی مشترک که اختلاف زیادی بر سر آن وجود دارد، میدان گازی آرش می باشد که بین سه کشور ایران، کویت و عربستان سعودی قرار گرفته است. این میدان در میان کشورهای عربی به‌الدوره^۲ معروف است.

این میدان در نزدیکی میدان نفتی خفجی^۳ در منطقه بی طرف کویت و عربستان قرار دارد. عربستان و کویت در جولای ۲۰۰۰ به توافق رسیدند که این میدان را بطور مساوی بین خود تقسیم کنند اما تاکنون در این زمینه با ایران توافقی انجام نشده است. برطبق گزارش شرکت آرامکو^۴ این میدان بین ۳۵ تا ۶۰ تریلیون فوت مکعب گاز را در خود جای داده است.^۵

این میدان از دهه ۱۹۶۰ محل اختلاف سه کشور مذکور بوده است. مطالعات اولیه ایران روی این میدان در سال ۲۰۰۰ واکنش شدید کویت را به دنبال داشت و به واسطه این اعتراض ایران فعالیت خود را متوقف کرد. اما در سال ۲۰۰۳ کویت خود به همراه عربستان فعالیت‌هایی را روی این میدان آغاز کرد که با واکنش متقابل ایران مواجه شد. وزیر انرژی کویت در سال ۲۰۰۳ تهدید کرد که اگر مشکل این میدان از طریق مذاکره حل نشود، کشور متبوعش این قضیه را به دادگاه بین‌المللی لاهه ارجاع خواهد داد.^۶ این میدان نیز همچون پارس جنوبی باعث ایجاد مشکلاتی برای کشورهای مدعی آن شده و بر روابط سیاسی - اقتصادی آنها تأثیر گذاشته است.

سرعت گرفتن فعالیت کویت در میدان نفتی - گازی آرش، به نگرانی ایران منجر شده است، این نگرانی بیش از همه به تجربه ایران از بهره‌برداری از حوزه گازی پارس جنوبی باز می‌گردد.^۷

اما در سالهای اخیر کویت و ایران درصدد رفع اختلافات بر سر این میدان برآمده و مذاکراتی را در این زمینه انجام داده‌اند. منوچهر متکی وزیر امور خارجه ایران در آذر

۱. ماهنامه اقتصاد ایران، ۱۳۸۶: ۵۱

2. Al Durra

3. khafji

4. Aramco

5. Profile Energy of Saudi Arabi, march 31,2008

۶. تیشه یار، ۱۳۸۵: ۷۷

7. Persian/story,2003 www.bbc.co.uk/

۱۳۸۶ در کویت ابراز امیدواری کرد که اختلاف مرز دریایی ایران با کویت برسر میدان گازی آرش تا پایان سال جاری حل شود. وزیر امور خارجه کویت نیز قبل از سفر خود به تهران در دی ۱۳۸۶، ابراز امیدواری کرد که این اختلاف هر چه زودتر حل و فصل شود.

اما این مذاکرات به جایی نرسید به طوری که در بهمن ۱۳۸۶ مدیر شرکت کویت گلف گفت با تکمیل مطالعات لرزه نگاری، تا پایان سال جاری طرح توسعه این میدان در بخش کویت و عربستان قابل اجرا خواهد بود. این در حالی بود که کویت ماه گذشته اعلام کرده بود که امیدوار است که اختلاف ایران و کویت حل و فصل شود.^۱ ایران نیز در خرداد ۱۳۸۷ از شروع عملیات توسعه میدان گازی آرش خبر داد. مدیر عامل شرکت ملی نفت ایران گفت: این شرکت، عملیات توسعه میدان نفت و گاز آرش را آغاز خواهد کرد.^۲

این میدان بر روابط سیاسی عربستان سعودی، کویت و ایران اثر گذاشته به طوری که در صورت بروز هرگونه بحران احتمالی در منطقه، دو کشور عربستان سعودی و کویت در صف مخالفان جمهوری اسلامی ایران قرار خواهند گرفت. کشورهای تولیدکننده عمده گاز در منطقه، رقابت گسترده‌ای جهت نفوذ در بازارهای بالقوه و بالفعل گاز جهان آغاز کرده‌اند. این کشورها تلاش دارند تا با استفاده از روش‌های مختلف از جمله فروش ارزان قیمت گاز، اعطای امتیازات ویژه، اجرای طرح‌های انتقال گاز با هزینه کشور صادرکننده و... بازارهای گاز را در اختیار گیرند. این رقابت‌ها امروزه در بین کشورهای منطقه شدت یافته است و در بعضی موارد منجر به کشمکش‌ها و تنش‌هایی در منطقه می‌شود.

رقابت تولیدکنندگان عمده گاز طبیعی در منطقه

کشورهای منطقه جهت مذاکره در خصوص پروژه‌های طولانی‌مدت خطوط لوله گاز وارد عمل شده‌اند که این موضوع خود زمینه‌ساز رقابت شدید در پروژه‌های خط لوله گاز شده است. برای مثال قطر در دو سال گذشته، قراردادهای گاز با چندین کشور به امضاء رسانیده است.^۳

بازارهای آسیای شرقی و جنوبی از جمله جذاب‌ترین بازارهای گاز جهان به‌شمار

۱. www.shana.ir

۲. روزنامه ایران، چهارشنبه، ۱۳۸۷/۳/۲۲

۳. ویسی، ۱۳۸۵: ۶۲

می‌روند که ورود به این بازارها با توجه به نیاز روزافزون این کشورها از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

جای تعجب نیست که آسیا برای عرضه‌کنندگان خلیج‌فارس بازاری جذاب محسوب می‌شود چرا که این مناطق به‌علت رشد اقتصادی بالا، اشتیاق فزاینده‌ای به گاز طبیعی دارند و طی چند سال گذشته رقابت میان تولیدکنندگان بر سر این بازارها شدت یافته است.^۱

هند، چین، پاکستان، ژاپن و کره جنوبی از مشتریان عمده گاز طبیعی به‌شمار می‌روند و رقابت برای به‌دست گرفتن بازار این کشورها شدید است چرا که تقاضای گاز طبیعی این کشورها در حال افزایش است، به‌عنوان مثال انتظار می‌رود که مصرف گاز طبیعی چین تا سال ۲۰۳۰ به ۱۵۷ میلیارد مترمکعب در سال افزایش یابد که حدود ۳۰ درصد آن از خارج تأمین خواهد شد.^۲ در حال حاضر دو کشور ایران و قطر رقابت شدیدی برای دستیابی به بازار این کشورها دارند. ایران قراردادهایی را با این کشورها در زمینه صدور گاز منعقد نموده که البته هنوز بیشتر این آنها نهایی نشده‌اند.

بازارهای اصلی گاز قطر، ژاپن و کره جنوبی هستند. این دو کشور بزرگترین واردکنندگان LNG دنیا می‌باشند ولی اخیراً هند نیز به‌عنوان بازاری بزرگ برای گاز قطر به این دو کشور پیوسته است.^۳

از دیگر بازارهای جذاب برای منطقه، بازار اروپاست زیرا میزان مصرف گاز طبیعی در این قاره افزایش یافته و کشورهای اروپایی از منابع گاز قابل توجهی برخوردار نیستند. سهم گاز طبیعی در سید انرژی اولیه این منطقه از ۲۳ درصد در سال ۲۰۰۳ به ۳۲ درصد در سال ۲۰۳۰ افزایش خواهد یافت و پیش‌بینی می‌شود، رشد تقاضا در این منطقه طی سالهای ۲۰۰۳ تا ۲۰۳۰ به حدود ۱/۸ درصد در سال برسد.^۴ در نتیجه این قاره بازار خوبی برای کشورهای تولیدکننده گاز منطقه خلیج‌فارس می‌باشد. در حال حاضر در میان کشورهای منطقه قطر موفق به صدور LNG به اروپا شده است، ایران نیز یادداشت تفاهم‌هایی را با کشورهای اروپایی در زمینه صدور گاز به‌امضاء رسانیده است. یکی دیگر از بازارهایی که رقابت شدیدی برای تصاحب آن در منطقه ایجاد شده

۱. بهجت، ۱۳۸۱ - www.did.ir

۲. بهروزی‌فر، ۱۳۸۵: ۴۲

3. www. Econews.ir

۴. بهروزی‌فر و حاجی‌میرزایی، ۱۳۸۵: ۲۱۴

است، بازار ترکیه می‌باشد. احتمالاً شدیدترین رقابت میان تولیدکنندگان آسیایی گاز طبیعی بر سر بازار ترکیه است. این بازار به‌دو دلیل جذاب و جالب است، نخست وابستگی ترکیه به‌گاز که نیاز به‌گاز وارداتی در آن سریعاً در حال افزایش است. دوم، از دید تولیدکنندگان گاز طبیعی، ترکیه نه تنها به‌نوبه خود یک بازار گاز مستعد و در حال شکوفا شدن است بلکه به‌منزله دروازه‌ای برای دست یافتن به‌سایر مصرف‌کنندگان در اروپای جنوبی و مرکزی است.^۱

بنابراین کشورهای منطقه سعی در به‌دست آوردن بازار گاز ترکیه دارند تا به‌اهداف خود در مورد دستیابی به‌بازار اروپا برسند. در این میان ایران به‌علت موقعیت جغرافیایی خود، امید بیشتری برای کسب این هدف دارد.

هدف اصلی صادرات گاز ایران به‌ترکیه، صدور گاز به‌اروپا از طریق ترکیه است.^۲ در حقیقت ترکیه به‌علت موقعیت جغرافیایی خود که پیوند دهنده اروپا به‌کشورهای حاشیه خلیج‌فارس می‌باشد، مورد علاقه تولیدکنندگان عمده گاز طبیعی آسیاست. دولت ترکیه مشتاق است قابلیت‌های خود را برای انتقال گاز از منطقه دریای خزر و خاورمیانه، به‌بازارهای اروپا افزایش دهد. قرار گرفتن در بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان، ترکیه را به‌دالان انرژی^۳ تبدیل کرده است.^۴ در حال رقابت کشورهای عمده تولیدکننده گاز در منطقه برای به‌دست آوردن بازارهای عمده مصرف‌گاز طبیعی در آسیا، اروپا و...، در بعضی موارد منجر به‌ایجاد مسائل و مشکلاتی در میان آنها می‌شود و زمینه‌های واگرایی را فراهم می‌سازد.

رقابت مصرف‌کنندگان و واردکنندگان عمده گاز طبیعی

افزایش مصرف گاز طبیعی باعث افزایش تقاضای گاز در جهان شده است، بدین ترتیب کشورهای عمده مصرف‌کننده که ساختار اقتصادی و صنعتی خود را بر مصرف گاز بنیان نهاده‌اند، اقدامات گسترده‌ای برای دسترسی به‌گاز و تأمین مطمئن آن آغاز کرده‌اند. در این میان خلیج‌فارس که بیش از ۴۰ درصد ذخایر گاز جهان را در خود جای داده، به‌محل رقابت این مصرف‌کنندگان تبدیل شده است.

اکثر برآوردها در مورد مصرف جهانی گاز طبیعی حاکی از آن است که تا سال

۱. بهجت، ۱۳۸۱- www.did.ir

2. Bahamannia, 2006, 21

3. Energy corridor

۴. حسناش، ۱۳۸۵: ۲۱۴

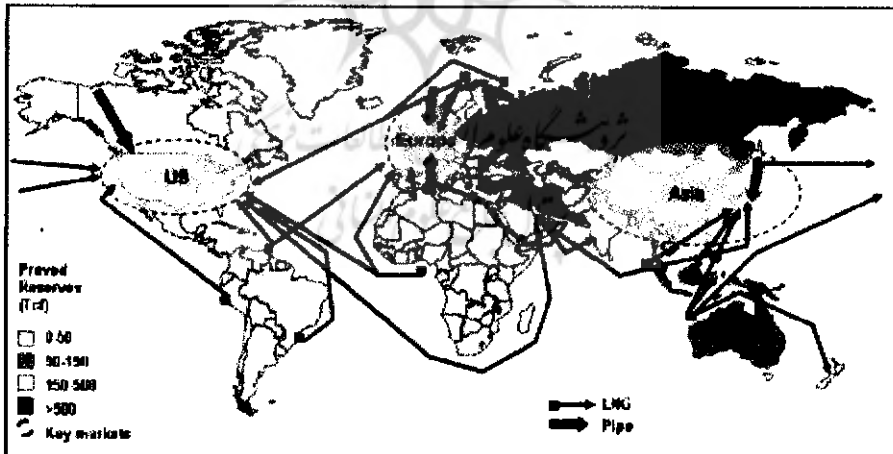
بررسی مسائل اقتصاد انرژی

۲۰۳۰ مصرف آن دو برابر می‌شود. اما آمریکای شمالی، اروپا، چین، آسیای شرقی و آسیای جنوبی احتمالاً بالاترین تقاضا را خواهند داشت.^۱

پیش‌بینی می‌شود مصرف گاز طبیعی اروپا در دو دهه بعد حدود ۲ درصد در سال افزایش یابد. در آمریکای شمالی انتظار می‌رود این افزایش به ۱/۴ درصد در سال برسد. کشورهای در حال توسعه آسیایی با رشد اقتصادی سریعی که دارند، احتمالاً حدود ۳/۵ درصد در سال تا سال ۲۰۲۵ افزایش تقاضا خواهند داشت.^۲ بر همین اساس یافتن کشوری که هم غنی از گاز باشد و هم منبع قابل اعتمادی برای تأمین پایدار تقاضای گاز این مناطق باشد در صدر اهداف بنیادین اقتصادی - سیاسی آنها قرار گرفته است.

اروپایی‌ها به دلیل نداشتن ذخایر گاز کافی، به فکر دستیابی به این منابع در سایر مناطق جهان به خصوص خلیج فارس هستند. دستیابی به بازار گاز خلیج فارس یک مزیت مهم برای اروپایی‌ها دارد و آن کاهش وابستگی آنها به واردات گاز روسیه است. کشورهای چین، ژاپن، هند و پاکستان نیز هر کدام با انجام قراردادها و افزایش روابط اقتصادی - سیاسی خود با کشورهای حاشیه خلیج فارس در حال رقابت برای تسلط بر ذخایر گاز این منطقه هستند. به عنوان مثال ژاپن که به منابع انرژی منطقه چشم دوخته است، نگران

نقشه ۳. جریان‌های اصلی تجارت گاز طبیعی (خطوط لوله و LNG) در آینده

منبع: 9: Hollins, Tanahill, shanks, Thomas, 2006.

1. Victor & Jaffe, 2006, 2
2. Hartle & Medlok, 2005, 10-14

این است که کشورهای چین و هند برای تأمین انرژی مورد نیاز خود، برخی از عرضه‌کنندگان بالقوه گاز طبیعی را به سمت خود جلب کنند. از این رو ژاپن به تقویت روابط با کشورهای تولیدکننده گاز طبیعی ادامه می‌دهد.^۱

از سوی دیگر نیاز سریعاً رو به افزایش چین به انرژی، امنیت انرژی را به‌عنصری اساسی در امنیت ملی این کشور تبدیل ساخته به طوری که تأمین انرژی و امنیت آن با تکیه بر منابع بین‌المللی انرژی و در رأس آن خلیج فارس امکان‌پذیر است.^۲

از دیگر متقاضیان گاز طبیعی در سال‌های آینده، ایالات متحده آمریکا است، که در حال حاضر بیشتر گاز وارداتی خود را از کانادا تأمین می‌کند. اما با افزایش مصرف گاز این کشور، نیاز به واردات گاز از مناطق دورافتاده جهان نیز احساس می‌شود. این کشور که در حال حاضر از سه کشور امارات متحده عربی، قطر و عمان LNG وارد می‌کند، امیدوار است که در آینده مابقی گاز مورد نیاز خود را از منطقه خلیج فارس تأمین کند. حضور آمریکا در منطقه سبب ناامنی و ایجاد مشکلاتی برای کشورهای منطقه به‌ویژه ایران شده است، به طوری که آمریکا مانع سرمایه‌گذاری کشورهای خارجی در بخش گاز ایران شده و مشکلاتی را در سر راه صدور گاز ایران ایجاد کرده است. این امر در مورد خطلوله صلح اتفاق افتاده و آمریکا سعی می‌کند که هند را به واردات گاز از کشور دیگری تشویق کند.

هنگامی که آمریکا و هند در مارس ۲۰۰۶ توافق‌نامه هسته‌ای امضا کردند، واشنگتن امیدوار بود که با همکاری در توسعه برنامه‌های هسته‌ای هند، علاقه دهلی را در واردات گاز ایران کاهش دهد در همین حال ایالات متحده در صدد جایگزینی یک خطلوله دیگر به جای خطلوله ایران - هند بر آمد تا به وسیله آن گاز مورد نیاز هند را از جای دیگر تأمین کند. در این راستا توافق‌نامه‌ای میان ترکمنستان، افغانستان، پاکستان و هند برای انتقال گاز از ترکمنستان به هند منعقد شده است.^۳

کشورهای صنعتی که برای رشد و توسعه صنایع خود شدیداً نیازمند گاز طبیعی می‌باشند، در رقابت شدیدی برای کنترل و تسلط بر گاز خلیج فارس قرار دارند. وجود این کشورها در منطقه، خود سبب ناامنی و بروز اختلاف میان کشورهای منطقه می‌شود.

۱. تحولات بازارهای نفت و گاز، ۱۳۸۶: ۲۹

۲. واعظی، ۱۳۸۶: ۲۹

3. Kiernan, May 28, 2008

البته این کشورها ظاهراً در پی تأمین امنیت منطقه هستند، اما امنیت دلخواه کشورهای منطقه در تضاد با آن قرار دارد. رقابت موجود در میان این قدرت‌ها برای تسلط بر منابع گاز خلیج فارس، با توجه به نبود سازمانی همانند سازمان اوپک در سطح منطقه و اینکه هر کشور تولیدکننده به دنبال مشتری‌های مورد نظر خود است، سبب بروز ناامنی در خلیج فارس شده است.

نتیجه‌گیری

جهان کنونی با توجه به روند افزایش جمعیت و فرایند توسعه، از نظر دسترسی به منابع انرژی با مشکلاتی مواجه است، به طوری که به دلیل محدود بودن منابع انرژی، کشورهای توسعه‌یافته با مشکل انرژی روبه‌رو هستند. در این میان گاز طبیعی طی سال‌های اخیر به‌عنوان یک حامل انرژی پاک و ارزان، از اقبال بیشتری برخوردار شده است. ویژگی‌های مثبت زیست‌محیطی گاز باعث گردیده تا به‌گزینه مطلوب تبدیل شود و قرن بیست و یکم را قرن گاز بنامند. چنین ویژگی‌هایی باعث افزایش مصرف گاز طبیعی در سبد انرژی جهان و در نتیجه افزایش تقاضای روزافزون آن شده است. گاز طبیعی بر اساس آمارهای ارائه شده بین‌المللی در سال‌های آتی، از بیشترین رشد تقاضا در میان سوخت‌های فسیلی برخوردار خواهد بود و به‌عنوان یکی از متغیرهای مهم در تعاملات بین‌المللی به‌سرعت در حال کسب اهمیت ژئوپلیتیک است. از این رو منطقه خلیج فارس با دارا بودن بیش از ۴۰ درصد از ذخایر گاز جهان، اهمیت ژئوپلیتیکی مهمی در تأمین گاز موردنیاز دنیا دارد.

خطوط لوله گاز، همکاری‌های اقتصادی در زمینه گاز و تشکیل اوپک گازی، از مهمترین عواملی هستند که در اثر وجود ذخایر گاز، زمینه‌ساز ایجاد فرصت‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی در منطقه خلیج فارس شده‌اند.

قراردادهای متعددی در زمینه انتقال گاز از طریق خطوط لوله میان کشورهای منطقه منعقد شده که عمده‌ترین آنها پروژه دلفین می‌باشد. خطوط لوله گاز تأثیر مهمی بر روابط اقتصادی - سیاسی کشورهای منطقه و امنیت آنها دارد، چرا که احداث خطوط لوله بین مرزی سبب گسترش همکاری‌های اقتصادی، ایجاد فرصت‌های تجاری جدید و حل اختلافات موجود خواهد شد و با ایجاد منافع مشترک برای کشورهایی که خطوط لوله گاز از آنها عبور می‌کند، همگرایی میان آنها را افزایش داده و تعارضات و اختلافات سیاسی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد.

اما بهترین ایده برای اینکه بتوان از گاز طبیعی به‌عنوان یک عامل ایجادکننده فرصت استفاده کرد، تشکیل اوپک گازی می‌باشد اما موانع و مشکلات زیادی پیش‌روی تشکیل این کارتل وجود دارد که از مهمترین آنها می‌توان به مخالفت مصرف‌کنندگان عمده گاز طبیعی، به‌ویژه ایالات‌متحده آمریکا اشاره کرد. به‌رحال در صورت تشکیل چنین سازمانی، زمینه توسعه اقتصادی و سیاسی کشورهای منطقه فراهم می‌آید و ضریب امنیت و همگرایی در منطقه افزایش می‌یابد.

اما از سوی دیگر گاز طبیعی، زمینه‌ساز ایجاد تهدیدهای امنیتی در منطقه نیز هست. از مهمترین عواملی که به‌دلیل وجود ذخایر عظیم گاز، تهدیدهایی در امنیت منطقه ایجاد کرده است، وجود میدان‌های گازی مشترک و رقابت میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان عمده گاز طبیعی است.

میادین گازی مشترک در منطقه باعث بوجود آمدن رقابت شدیدی جهت استخراج هر چه سریعتر از این میادین شده است. بهره‌برداری غیرهمزمان از این میادین و در بعضی موارد عدم تعیین دقیق خط مرزی در محل قرارگیری این میادین، منازعات و کشمکش‌هایی را در میان کشورهای ذینفع به‌وجود آورده است. دو میدان گازی پارس جنوبی و آرش مهمترین میادین مورد اختلاف در خلیج فارس می‌باشند. از سویی دیگر، رقابت تولیدکنندگان گاز در منطقه نیز واگرایی میان کشورهای خلیج فارس را افزایش داده است. این کشورها هر کدام سعی دارند تا به‌هر طریق ممکن، بازارهای بزرگ آسیای شرقی و جنوبی، اروپا و ترکیه را در دست گیرند.

در طرف دیگر نیز رقابت شدیدی میان مصرف‌کنندگان عمده گاز طبیعی جهت تسلط بر منابع گاز خلیج فارس وجود دارد. خلیج فارس که به‌دلیل منابع انرژی خود به‌شاه‌رگ حیات سیاسی - اقتصادی جهان امروز مبدل شده، با افزایش تقاضای گاز طبیعی، دور جدیدی از حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای را که اکثراً در زمره مصرف‌کنندگان عمده گاز نیز هستند، در خود تجربه می‌کند. کشورهای قدرتمند شرق و غرب که سخت نیازمند گاز طبیعی خلیج فارس جهت ادامه توسعه اقتصادی و صنعتی خود می‌باشند، رقابت شدیدی را برای تسلط بر ذخایر گاز خلیج فارس آغاز کرده‌اند. حضور این قدرت‌ها در منطقه سبب ایجاد ناامنی و بروز اختلاف شده است.

به‌رحال رقابت میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان، با توجه به نبود سازمانی همانند اوپک در سطح منطقه و اینکه هر کشوری به‌دنبال مشتری‌های مورد نظر خود است، سبب ایجاد اختلاف و واگرایی در منطقه خلیج فارس می‌شود. کشورهای حاشیه خلیج فارس می‌توانند با استفاده صحیح از منابع گاز خود از ایجاد چنین رقابت‌های

فرسایشی، پرهیز کنند.

تکمیل پروژه‌های خطوط لوله گاز، بهره‌برداری منصفانه از میدین گازی مشترک، تشکیل اوپک گازی و طراحی یک شبکه سراسری میان کشورهای منطقه، از جمله عواملی هستند که می‌توانند تهدیدها را کاهش و فرصتها را در خلیج فارس افزایش دهند.

منابع و مأخذ

۱. ادیبی، سیامک، نقد و بررسی برنامه‌ریزی در بهره‌برداری از میدان گازی پارس جنوبی، مجله بررسی‌های اقتصاد انرژی، شماره ۸، تابستان ۱۳۸۶.
۲. بهروزی‌فر، مرتضی، هند و چین بازارهای بالقوه صادرات گاز ایران، ماهنامه اقتصاد انرژی، شماره ۸۶-۸۵، آبان و آذر ۱۳۸۵.
۳. بهروزی‌فر، مرتضی و حاجی‌میرزایی، سیدمحمدعلی، بازارهای جهانی گاز طبیعی و برنامه‌های صادرات گاز ایران، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۲۲-۲۲۱، ۱۳۸۵.
۴. بهجت، جودت، ژئوپلیتیک گاز طبیعی در آسیا، ترجمه ناصر تیموری‌خانه‌سری، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، کتابخانه دیجیتالی دید (www.did.ir).
۵. بولتن ماهانه تحولات بازارهای نفت و گاز سال دوم، شماره ۱۴، آذرماه ۱۳۸۶.
۶. تیشه‌یار، ماندانا، مجموعه گزارش کشوری انرژی (کویت)، انتشارات موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، ۱۳۸۵.
۷. حسن‌ناش، سیدغلامحسین، تقاضای گاز اروپا نقش ترکیه و فرصت‌های ایران، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۲۴-۲۲۳، ۱۳۸۵.
۸. خرازی، رها، الگوی اعتمادسازی برای استفاده از منابع مشترک، ۱۳۸۳ (www.Asslaveh.com).
۹. رام، منصوره، بررسی موانع موجود در یافتن بازارهای مناسب برای صادرات گاز، مجله بررسی‌های اقتصادی انرژی، شماره ۸، بهار ۱۳۸۶.
۱۰. موافقان و مخالفان اوپک گازی چه می‌گویند، پایگاه خبری تحلیل نفت و انرژی ایران و جهان.
۱۱. موسوی، میرطیب، مسایل سیاسی اقتصادی جهانی نفت، نشر مردم‌سالاری، ۱۳۸۵.
۱۲. واعظی، محمود، الگوی آسیایی امنیت انرژی: مسیری برای همکاری، نشریه مرکز تحقیقات استراتژیک، راهبرد، شماره ۴۳، بهار ۱۳۸۶.
۱۳. ویسی، هادی، نقد ژئواکونومی قرن ۲۱ و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی

- ایران (مطالعه موردی: انتقال گاز ایران به هند)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، شهریور ۱۳۸۵.
۱۴. یوسفی، علی، ایجاد اوپک گازی، آیا انحصار امکان پذیر است؟، فصلنامه بررسی های اقتصاد انرژی، شماره ۸، بهار ۱۳۸۶.
15. Alexander 's gas & oil connection, julay 6, 2005.
16. Cohen, gas opec: A stealthy cartel Emerges, published by the heritage foundation, April 12, 2007.
17. Bp statistical review of world energy 2007.
18. Cohen, dave, Questions about the worlds biggest natural gas field, simmons & company international website, june 9, 2006.
19. International energy outlook 2008.
20. International energy outlook 2007.
21. Oil and Gas journal, jan 1, 2007, www.ogj. Com.
22. International energy agency, keyword energy statistical 2007.
23. Jafe, Amym and Victor, David G, Geopolitic of Natural Gas, Ric university, may 2, 2004.
24. Country analysis briefs, Qatar, may 2007, www.eia.doc.gov.
25. Energy profily of Saudi arabi, EIA, mar 31, 2008.
26. Energy profile of Baharani, EIA, june 28, 2008.
27. Energy profile of Iraq, EIA, july 23, 2007.
28. Energy profile of Oman, EIA, octeber 16, 2007.
29. Bahamannia, Gh, Developing Gas Markets in Persian Gulf case study: Iran, 23 rd Gas conference, Amsterdam, 2006.
30. B. Hollins, P.Tanahill, K A shanks, N Thomas, Assessing the futer challenges of the Global gas market, 23rd word Gas conference, Amesterdam, 2006.
31. Hartly, peter & medlock, Kenneth B, the Baker in statute word gas model, mar 2005.
32. Kiernan, peter, pipline politics: Iran looks to Send natural gas east, world politics review, may 28, 2008.
33. Claderwood, James, Experts: Difficult to create gas cartel, Associated press, April 8, 2007.
34. (Gas opec) least of consumers worries, Gulf times news paper, 2008.
35. Socor, Valdmir, A Russian- led,, opec for gas? Design, Implicatyion, counter measures, 2008.
36. Energy Information Administration, Persian gulf region, 2008.